

लोक सेवा आयोग
नेपाल स्वास्थ्य सेवा, आयुर्वेद समूह, चौथो तह, वैद्य पदको खुला प्रतियोगितात्मक लिखित
परीक्षाको पाठ्यक्रम

समय : ४५ मिनेट

प्रश्न संख्या ५०

पूर्णाङ्क : १००

परीक्षा प्रणाली : वस्तुगत बहुउत्तर (Multiple Choice)

यस पाठ्यक्रमलाई दुई भागमा विभाजन गरिएको छ ।

भाग	परीक्षा	विषय	पूर्णाङ्क	प्रश्न संख्या	समय	परीक्षा प्रणाली	उत्तीर्णाङ्क
१	लिखित	सेवा सम्बन्धी	१००	५०	४५ मिनेट	वस्तुगत बहुउत्तर	४०
२	अन्तर्वार्ता		२०				

द्रष्टव्य

(१) पाठ्यक्रममा रहेका एकाइबाट देहाय अनुसार प्रश्नहरू सोधिने छन् -

पाठ्यक्रमको एकाइ	प्रश्न संख्या
१	५
२	५
३	९
४	८
५	१०
६	८
७	५
कूल प्रश्न	५०

(२) गल्ती गरेको प्रश्नोत्तरको लागि २० प्रतिशत अंक कट्टा गरिनेछ ।

(३) पाठ्यक्रम लागू हुने मिति : २०५६।१।२।४

लोक सेवा आयोग
नेपाल स्वास्थ्य सेवा, आयुर्वेद समूह, चौथो तह, वैद्य पदको खुला प्रतियोगितात्मक लिखित
परीक्षाको पाठ्यक्रम

(१) मौलिक सिद्धान्त

आयुर्वेद अवतरण, प्रकृति, शरीर, इन्द्रिय, मन र आत्मा, दोष, भेद, स्थान, कर्म, ज्ञान, धातु उपधातु, मल, संख्या नाम, पंचमहाभूत ।
राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०४८ र राष्ट्रिय आयुर्वेद स्वास्थ्य नीति, २०५२ ।

(२) शरीर रचना र क्रिया विज्ञान

कोष, संगठन, तन्तु प्रकार, अस्थि प्रकार, संख्या, कर्म विभाजन, गणना, षडंग शरीर, सन्धि, प्रकार, कार्य, मांशपेशी, सामान्य प्रकार, नसा, स्वरयन्त्र, श्वासनली, फुफ्फुस, मुख, दन्त, लालाग्रन्थी, अन्ननली, आमाशय, ग्रहणी, क्षुद्रान्त ।
रक्तसञ्चार प्रणाली, हृदय, धमनी, शिरा, रक्त, उत्सर्जन प्रणाली, स्त्री पुरुष प्रजननांग, पंचेन्द्रियहरूको रचना र क्रिया सम्बन्धी सामान्य ज्ञान, जीवनीय घोल (Electrolite Fluid) को ज्ञान, पि.एच. मात्रा ।

(३) द्रव्यगुण

द्रव्यगुण शास्त्र, परिचय, प्रयोजन, वर्णित पाँच एवं सात पर्दाथ, द्रव्य लक्षण, कर्म, समवाय, कारण द्रव्य, कार्य द्रव्य, वर्गीकरण, रस, गुण, वीर्य, विपाक प्रभावको परिभाषा, भेद, कर्म, विशाक्त गुण ।
पारिभाषिक शब्दहरू:- दीपन, पाचन, शमन, अनुलोमन, स्रसन, भेदन, रेचन, वमन, संशोधन, छेदन, लेखन, ग्राही, स्तम्भन, रसायन, बाजीकर, व्यवायी, विकासी, मदकारी, अभिष्यन्दी, योगवाही, बृहण आदि कर्मको ज्ञान ।

द्रव्य नाम र सामान्य प्रयोग ज्ञान

त्रिफला, त्रिकटु, चतुरुष्ण, पञ्चकोल, षडुषण, चतुर्वीज, पंचतित्त, लघुपञ्चमूल, बृहतपञ्चमूल, दशमूल, अष्टवर्ग, पञ्चवल्कल, पञ्चतृण, जीवनीयगण, क्षाराष्टक, उपविष, अम्लगण, चतुस्नेह, शीलाजित, रसाञ्जन ।

निम्न द्रव्यहरूको आमयिक प्रयोग, प्रमोज्य अंग, मात्राको सामान्य ज्ञान

आर्द्रक, आमलकी, अहिफेन, अशोक, आरग्वध, अश्वगन्धा, अर्क, इन्द्रियव, उशीर, उदुम्बर, एला, एरण्ड, कृपिलु, कुटज, कुटकी, किराततित्त, कम्पिल्लक, कटफल, कुमारी, कुश, कास, कुष्ठ, खदिर, गुञ्जा, गुग्गुलु, गुडूची, गोकुशुर, चांगेरी, चित्रक, चन्दन, जपा, जटामसी, जीरक, जातीफल, तुलसी, दुर्वा, दारुहरिद्रा, द्रोणपुष्पी, धातकी, धत्तुर, धान्यक, पिप्पली, पिपल, प्रियंगु, पाठा, पलास, पृश्निपर्णी, पुनर्नवा, बला, बृहती, बर, बरुण, बिल्व, बाकुची, बिडंग, बंशलोचन, विभीतक, भृंगराज, भूम्यामलकी, मुस्तक, मूलक, मण्डूकपर्णी, मञ्जीष्ठा, यष्टिमधु, यवानी, रसोन, रुद्राक्ष, लवंग, लाक्षा, वचा, वत्सनाभ, वासक, सर्पगन्धा, सारिवा, हरितकी, हरिद्रा, हिंगु, त्रिवृत्त ।

(४) रस शास्त्र तथा भैषज्य कल्पना

रसशास्त्र परिचय र पारिभाषिक शब्द ।

रस (पारद), महारस (अभ्रक, माक्षिक, शिलाजित), उपरस (गन्धक, गैरिक), साधारण रस, (नवसादर, हिंगुल), सुधावर्ग (चुना, खटिका, दुग्धपाषाण, यवक्षार, सर्जिकक्षार, गोदन्ति, कपर्दक, शुक्ति, शंख, मृगश्रृंग, मयूरपुच्छ), रत्न (मोति, प्रवाल), धातु, उपधातु (मण्डुर), विष (स्थावर, जांगम), परिचय - वत्सनाभ, हरिताल, मनशिला, शंखीया एवं उपविष (कुचिला, भल्लातक, धत्तुर, भांग, अहिफेन, गुञ्जा, अर्क) हरुको परिचय, नाम, गुणकर्म, मात्रा, प्रयोग, सहपान, अनुपानको सामान्य ज्ञान ।

भैषज्य कल्पना :

भैषज्य कल्पनाको परिचय - महत्व, शुद्धिकरण महत्व, औषध स्रोत, पंचविध कषाय कल्पना (निर्माण विधि, मात्रा, प्रयोग सामान्य ज्ञान) ।

चूर्ण - त्रिफला चूर्ण, सितोपलादि चूर्ण, अविपत्तिकर चूर्ण, सुदर्शन चूर्ण
 वटी - योगराज गुग्गुलु, भुवनेश्वर वटी
 अवलेह - वासावलेह, कण्टकार्यावलेह, कुटजावलेह, च्यवनप्राश
 अञ्जन - रसाञ्जन
 आसव/अरिष्ट - कुमार्यासव, द्राक्षासव, लोहासव, दशमूलारिष्ट, अशोकारिष्ट
 घृत/तैल - त्रिफला घृत, लसुन तेल, सिक्थ तेल
 मलहम - दद्रुविद्रावण मलहम आदिको निर्माण, गुण, मात्रा, प्रयोग बारे सामान्य ज्ञान ।

(५) स्वस्थवृत्त निदान चिकित्सा

स्वस्थवृत्तको परिभाषा, स्वास्थ्य लक्षण, रोग कारण, लक्षण, दिनचर्या, ऋतुचर्या, जनपदोद्ध्वंश, ओकसात्म्य, धारणीय अधारणीय वेग, व्यायाम, स्नान, अभ्यंग, व्याधिक्रमत्व ज्ञान ।

- अष्टविध परीक्षा, पंचनिदान, निम्न रोगहरुको निदान, लक्षण, चिकित्सा सम्बन्धी सामान्य ज्ञान:
- अग्निमान्ध, अतिसार, अम्लपित्त, आमवात, सन्धिवात, उदररोग, कामला, कास, चर्मरोग, कृमी, ग्रहणी, गृध्रसी, ज्वर, प्रवाहिका, पाण्डू, विसर्प, मूत्रकृच्छ्र, राजयक्ष्मा, श्वास, शुल, शोथ
- बाल र स्त्री रोग:- परिभाषा, स्तन्यपान, क्षीरवर्धक द्रव्य, नाभिपाक, दन्तोद्भेदकालिक व्याधि, लक्षण, चिकित्सा, उदरशूल, बालातिसार, गुदपाक, कृमि, बालशोष, फक्क, छर्दि, बाल कामला, बाल श्वसनक ज्वर, प्रतिश्याय लक्षण, सामान्य चिकित्सा ।
- स्त्री ऋतुकाल, रज काल, रजस्वला, कष्टार्तव, श्वेतप्रदर, सूतीका रोग, कारण, लक्षण, सामान्य चिकित्सा ।
- गर्भिणी मासानुमासिक परिचर्या, पाण्डु, कामला, शोथ, कारण, लक्षण सामान्य चिकित्सा ।
- शल्य परिचय, व्रण शोथ, विद्रधि, सद्योव्रणका परिचय, कारण, भेद, लक्षण, चिकित्सा, अष्टविध शस्त्रकर्म, अस्थिभग्न, सन्धिच्यूत एवं प्रारम्भिक चिकित्सा ।
- शालाक्य-नासागत रोग - संख्या सम्प्राप्ति, लक्षण, सामान्य चिकित्सा, प्रतिश्याय, नासागत रक्तपित्त, सूर्यावर्त, अर्धावभेदक, शीताद, दन्तशूल, कृमीदन्त, दन्तहर्ष, मुखपाक, तुण्डीकेरी शोथ, कष्ठशोथ, कर्णस्राव, कर्णशूल, पक्ष्मकोप, अभिष्यन्द, नक्तान्धका परिचय, लक्षण र सामान्य चिकित्सा ।
- नासागत एवं कर्णगत शल्य निर्हरण विधि ।

(६) सामुदायिक चिकित्सा

निम्नलिखित रोगहरुको परिचय, निदान, लक्षण, रोकथाम र चिकित्सा बारे सामान्य ज्ञान:-
 विफर (Smallpox), ठेउला (Chickenpox), दादुरा(Measles), हाँडे/कर्णमूलशोथ (Mumps), कुष्ठरोग (Leprosy), विषमज्वर(Malaria), कालाज्वर(Kalazar), श्लीपद (Filaria), प्रवाहिका(Dysentery), लहरेखोकी (Whooping cough), भ्यागुते रोग (Diphtheria), धनुष्टंकार (Tetanus), गण्डुस्पदक्रिमी (Roundworm), अड्डुशेजुका (Hookworm), स्फितक्रिमी (Tapeworm), चूर्ना (Pinworm), प्रतिश्याय (Comoncold), क्षयरोग/ राजयक्ष्मा(Tuberculosis), मुखशोथ(Stomatitis), यकृतशोथ(Hepatitis), दाद/दद्रु (Ringworm), लुतो/पामा (Scabies), आमाशयगतशोथ (Gastritis), मष्तिष्कावरण ज्वर (Meningitis), कुपोषण (Malnutrition) जन्य रोगहरुको सामान्य परिचय, निदान र चिकित्सा ।

- समुदायमा हुने सरुवा रोगहरुको परिचय र नियन्त्रण, खोप पद्धति बारे सामान्य ज्ञान ।
- निम्न अवस्थाहरुको प्राथमिक उपचार, कारण, लक्षण बारे ज्ञान- कृत्रिम श्वासप्रश्वास क्रिया, ड्रेसिड तथा वेण्डेज, रक्तस्राव, विष, सर्पविष, रेविज रोग, पानीमा डुब्नु, दग्ध, लु लाग्नु, अस्थिभग्न, सन्धिच्यूत (Dehydration) ।
- जनस्वास्थ्य वातावरणीय स्वास्थ्य, वायु, जलको ज्ञान, Carbohydrate, Protein, Fat, Mineral, Vitamin, पानी, अन्न, दूध, मासु बारे ज्ञान ।

(9) परिवार नियोजन तथा जनसंख्या

Vital Statistics, जनसंख्या, जनगणना, मातृ-मृत्युदर, शिशु जन्म तथा मृत्युदर, परिवार नियोजनका विधिहरु र तिनका फाइदा बेफाइदा बारे ज्ञान ।

नमूना प्रश्नहरु

१. वातदोषका भेदहरु के के हुन् ?
(क) प्राण, उदान, समान, साधक, आलोचक
(ख) प्राण समान, अवलम्बक, तर्पक, साधक
(ग) व्यन, उदान, समान, प्राण, अपान
(घ) उदान, समान, आलोचक, साधक, अपान
२. हृदयमा रक्त रञ्चार कुन Artery बाट हुन्छ ?
(क) Carotid Artery (ख) Coronary Artery
(ग) Pulmonary Artery (घ) Subclavian Artery
३. अयन प्रकार कति प्रकारका हुन्छन् ?
(क) २ (ख) ३ (ग) ६ (घ) १२
४. त्रय उपस्तम्भ भनेको के हो ?
(क) वात, पित्त, कफ (ख) दोष, धातु, आहार
(ग) आहार, निद्रा, ब्रम्हचर्य (घ) दोष, धातु, मल
५. कुचिला कुन विषयमा पर्छ ?
(क) जांगम विष (ख) उपविष
(ग) मदकारी (घ) उपधातु